

УДК 159.923.2:373.2

ОБГРУНТУВАННЯ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ФОРМУВАННЯ КОНСТРУКТИВНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ У ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Годонюк В.С.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті розкрито основні засади розвивальної програми психолого-педагогічного супроводу формування конструктивного самоствердження дитини молодшого і старшого дошкільного віку, простежено зв'язок між самоствердженням та самооцінкою. Наведено основні стратегії самоствердження дитини дошкільного віку, здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження.

Ключові слова: стратегія самоствердження, самооцінка, рівень домагань, навчальна мотивація, агресія, емпатія.

Постановка проблеми. У наш час, за рахунок відсутності чітко визначених критеріїв процесу самоствердження, ускладнюється навчально-виховний процес підростаючої особистості. Простежується недостатність виховання з боку сім'ї, батьків, моральні цінності яких значною мірою послаблюються в результаті змін у суспільстві. Відбувається процес нівелювання таких моральних якостей особистості, як: доброзичливість, щирість, впевненість у собі, цінність власного «Я», чуйність та дбайливе ставлення по відношенню до оточуючих. Саме тому, розроблена нами програма активізації конструктивного самоствердження спрямована на підвищення вище зазначених морально-вольових якостей підростаючої особистості. Наш психологічний супровід охоплював не лише дітей молодшого і старшого дошкільного віку, а їх батьків та вихователів, які здійснюють найбільший вплив на досліджуваних.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Шляхом аналізу теоретичних джерел психолого-педагогічної літератури, було встановлено, що існують різні підходи щодо розуміння змісту, форм прояву, динаміки та рівнів розвитку феномена самоствердження особистості у соціумі. Вітчизняні автори, такі як: А. Н. Леонтьєв, І. Ю. Запорожец, Л. В. Бороздина, Н. Е. Харламенкова, Ю. А. Иванова, основну увагу у своїх працях приділяли розкриттю чинників, які зумовлюють процес самоствердження особистості, а також акцентували увагу на формах і видах даного феномена та основних умовах формування конструктивного самоствердження особистості.

З іншого боку, Р. Е. Альберті, М. Л. Еммонс, Н. Ньюкомб та інші представники зарубіжних психологічних шкіл, досліджуючи проблему самоствердження особистості, виділяли в ній низку аспектів: походження та витоки, форми прояву даного феномену, формування стратегій самоствердження особистості.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. На сьогоднішній день існує значна кількість робіт зарубіжних та вітчизняних психологів-дослідників, присвячених проблемі самоствердження особистості, проте питання особливостей його проявів у поведінкових стратегіях дитини дошкільного віку залишається досі маловивченим.

Формування цілей статті. Основною метою нашого емпіричного дослідження слугує теоре-

тичне обґрунтування розробленої нами програми психолого-педагогічного супроводу формування конструктивного самоствердження у дитини молодшого і старшого дошкільного віку, аналіз отриманих результатів емпіричного дослідження, наведення основних стратегій самоствердження дітей-дошкільників, встановлення зв'язку між стратегією самоствердження та самооцінкою дитини молодшого і старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Під час планування програми формуального експерименту ми виходили з того, що самоствердження особистості починається з її позитивного сприйняття власного «Я», розкриття та посилення своєї індивідуальності та значущості у соціумі, задоволення основних потреб. Саме тому велика частина нашої програми була присвячена розкриттю дітьми власної особистості. Адже без позитивного самосприйняття, впевненості у собі, розкриття внутрішнього потенціалу та власної індивідуальності, дитина не може почувати себе реалізованою і щасливою, досягати успіхів у житті.

Вправи, які пропонувалися дошкільникам, були спрямовані на підвищення рівня конструктивності їх самоствердження, формування у них адекватної самооцінки та рівня домагань, усвідомлення власної цінності та неповторності, розкриття найкращих особистісних рис. Під час виконання індивідуальних чи групових завдань, діти молодшого і старшого дошкільного віку відчували підтримку, заохочення та доброзичливе ставлення по відношенню до себе, успіхи досліджуваних не порівнювалися між собою у їх присутності.

У процесі впровадження програми нами був використаний комплексний підхід, який передбачав багатосторонній вплив на дитину, що реалізувалось у розробці та реалізації тренінгової програми для вихователів та батьків. Адже для досягнення мети необхідно, щоб вплив на дитину дошкільного віку здійснювався комплексно у найбільш значущих сферах її життєдіяльності (родина і дитячий садок) та містив однакове змістове забарвлення.

Таким чином, розроблена нами програма психолого-педагогічного супроводу формування конструктивної поведінки самоствердження враховувала особливості особистісного розвитку молодшого і старшого дошкільника, зокрема становлення його самооцінки, рівня домагань. Осо-

блива увага зверталась на активність особистості та її розвиток в ігровій та навчальній діяльності.

Найбільш значущою формою роботи з дошкільниками є програма активізації конструктивного самоствердження дитини дошкільного віку, яка складається з трьох блоків: пізнавального, емоційно-ціннісного та дієвого.

Перший (пізнавальний) блок включає вступні заняття, які активізують розкриття внутрішнього «Я» дитини, її індивідуальності та неповторності, формують у неї позитивне ставлення до себе. Ці заняття сприяють усвідомленню дитиною-дошкільником власної значущості та неповторності, підвищують її самооцінку та формують у неї конструктивне самоствердження.

Другий (емоційно-ціннісний) блок включає у себе заняття, спрямовані на розвиток емпатії, довіри, щедрості, вміння постояти за себе, ділитися з оточуючими, збаїливному ставленні до навколишніх. Вище зазначені заняття спрямовані на підвищення конструктивності самоствердження дитини дошкільного віку, сприяють її саморозкриттю та самовдосконаленню.

До *третього (дієвого) блоку* входять завершальні заняття, які спрямовані на закріплення раніше пройденого матеріалу, підвищення контактності дитини з однолітками у групі ДНЗ, формуванню впевненості дошкільника у собі та вміння постояти за себе.

Основна мета розвиваючих занять – сприяти розвитку конструктивності форм і засобів самоствердження молодших і старших дошкільників.

Реалізація мети дослідження відбувалася шляхом вирішення поставлених завдань, що входили до розвивальної програми:

- розкриття внутрішнього «Я» досліджуваного його індивідуальності та значущості;
- конструктивне ствердження «Я» дитини у соціумі серед однолітків;
- підвищення адекватності самооцінки досліджуваних;
- формування впевненості у собі дитини-дошкільника.

У розвивальних заняттях брали участь по 16 дітей молодшого і 20 дітей старшого дошкільного віку. Заняття відбувалися 3 рази на тиждень тривалістю 15 хвилин для молодших дошкільників і 20-25 хвилин для старших.

Загальна мета програми: сприяння самопізнанню дитини молодшого і старшого дошкільного віку, формування у неї адекватно високого рівня самоствердження, самооцінки та рівня домагань, сприяння її гармонійному особистісному розвитку.

Під час розроблення програми психолого-педагогічного супроводу формування високого рівня самоствердження молодшого і старшого дошкільника ми брали до уваги те, що дитина, яка високо оцінює свої можливості та здібності, прагне до знань, легко встановлює дружні відносини з оточуючими, впевнена у собі, швидко адаптується до нового середовища, має досягти більших успіхів, показати високий рівень особистісного розвитку. Відповідно, у таких дошкільників сформована адекватна самооцінка, вони проявляють високий рівень активності, легко встановлюють дружні відносини як з дорослими, так і з однолітками. Ми припускаємо, що діти з адекватною самооцінкою та високим рів-

нем домагань, проявляють високий рівень самоствердження. Під час ствердження власного «Я» у соціумі, вони були впевненими у собі, високо оцінювали власні здібності та можливості, ставили перед собою досяжну мету, що, у свою чергу, сприяє їх гармонійному особистісному розвитку.

Реалізація формувального експерименту включала наступні етапи:

- відібрано дві групи досліджуваних, до складу кожної з них увійшли діти молодшого і старшого дошкільного віку, більшість з яких виявили середній та низький рівень самоствердження;
- проведено розвивальну програму з дітьми та по 5 тренінгів з батьками та вихователями;
- здійснено аналіз результатів формувального експерименту та описано висновки.

Відбір учасників у групи здійснювався на основі аналізу результатів констатувального дослідження. В експериментальну групу залучалися діти з деструктивною та інертною поведінкою самоствердження. Кожне заняття передбачало виконання завдань, спрямованих на досягнення загальної мети. Програма побудована таким чином, що діти легко адаптувалися та включалися у роботу. Програма включала 18 занять, об'єднаних у три блоки, кожен з яких присвячений окремій темі. Заняття проводилися три рази на тиждень, тривалістю 15 хвилин кожне для дітей молодшого дошкільного віку та 20-25 хвилин для старших дошкільників.

Мета програми психолого-педагогічного супроводу розвитку конструктивної поведінки самоствердження молодших і старших дошкільників:

- 1) допомога дітям молодшого і старшого дошкільного віку у пізнанні їх внутрішнього «Я», власних інтересів та цінностей.
- 2) Сприяння усвідомленню дітьми своєї значущості, неповторності та цінності.
- 3) Формування позитивного сприйняття та ствердження себе, адекватно високої самооцінки та рівня домагань.
- 4) Розвиток навичок конструктивної взаємодії з оточуючими.
- 5) Формування вміння постояти за себе, бути впевненими у собі, захистити власні інтереси, не завдаючи шкоди оточуючим.

Необхідно зазначити, що специфіка проведення запропонованих корекційних занять передбачає роботу з групою дітей, тому навіть враховуючи тематичну диференціацію вказаних вище блоків, основний акцент був спрямований саме на роботу в колективі. Ключова ж відмінність полягала в тематиці запропонованих вправ: так, у першому блоці вправи спрямовані на активізацію процесів самопізнання у дошкільників, другий блок має на меті формування позитивного самосприйняття та внутрішнього самоствердження досліджуваних, що включає в себе розвиток віри у себе, високої самооцінки дитини. Третій блок спрямований на закріплення досягнутих результатів і формування на їх основі конструктивної стратегії самоствердження дитини дошкільного віку у соціумі, підвищення рівня контактності дошкільників у групі ДНЗ.

Програма складається із трьох частин, які пов'язані між собою:

- 1) Вступна (1-3-є заняття), яка мала на меті знайомство з дошкільниками, формування сприятливого мікроклімату для роботи.

2) Основна (4-11-е заняття), метою якої є розвиток навичок пізнання дитиною власної цінності та значущості, саморозкриття та самовдосконалення, формування конструктивного відношення до себе та оточуючих, вміння постояти за себе, формування впевненої поведінки самоствердження у соціумі.

3) Завершальна (12-18-е заняття), яка спрямована на закріплення отриманих протягом попередніх занять результатів, зміцнення віри у власні сили, посилення відчуття власної значущості та унікальності, формування впевненості у собі та позитивного сприйняття власного «Я» та оточуючих, підвищення рівня контактності з однолітками у групі ДНЗ.

Основні елементи, з яких складалося кожне заняття:

1) формулювання поставлених цілей щодо досягнення поставленої мети;

2) вивчення предмету дослідження та пошук і засвоєння засобів досягнення поставленої мети;

3) підвищення рівня контактності дітей у групі, їх згуртованості, що передбачає розвиток емпатії, дбайливого ставлення, довіри, відчуття захищеності кожного всередині даної групи, підвищення впевненості у собі та вміння постояти за себе;

4) підведення підсумків, рефлексія роботи у групі.

У ході роботи використовувались емпіричні методи: спостереження, бесіда, опитування, проєктивні, ігрові, арт-терапевтичні методи та казкотерапія. Таким чином, кожен метод програми формування конструктивного самоствердження молодших і старших дошкільників мав психологічне підґрунтя і був спрямований на реалізацію мети і завдань дослідження.

Під час розробки програми формувального експерименту ми виходили з того, що самоствердження – це динамічне психологічне утворення, яке піддається впливу. Саме тому, включення молодшого та старшого дошкільника у групові заняття, побудовані з використанням різних методів навчання, забезпечить формування конструктивної поведінки самоствердження досліджуваних, що сприятиме розвитку їх особистості, самооцінки, рівня домагань, «Я» дитини у групі серед однолітків.

Оцінка ефективності розвивальної програми здійснювалася за допомогою контрольного зрізу, спрямованого на визначення кількісних і якісних змін, які відбулися в особистісному розвитку молодших і старших дошкільників, шляхом порівняння показників контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп із показниками констатувального тестування. У контрольному дослідженні взяло участь 72 дитини (32 молодших та 40 старших дошкільників), з яких 36 належали до експериментальної і 36 до контрольної групи.

На контрольному етапі дослідження нами застосовувався аналіз особистості за характеристиками самоствердження, самооцінки та рівня домагань. Вище зазначені психічні утворення виступили об'єктами впливів під час формувальної програми і визначали особистісний розвиток молодшого та старшого дошкільника. Дослідження здійснювалося за допомогою того ж діагностичного інструментарію, що використовувався в ході

констатувального експерименту. Порівняння змін, які відбулися з учасниками експериментальної та контрольної групи до та після участі у формувальному експерименті, засвідчує ефективність розвивальних впливів таблиця 1.

Таблиця 1

	Молодші дошкільники n=32			
	ЕГ n=(16)		КГ n=(16)	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Стратегії самоствердження				
Конструктивна	18,75%	37,50%	31,25%	25,00%
Інертна	31,25%	25,00%	25,00%	31,25%
Деструктивно-домінантна	37,50%	31,25%	37,50%	37,50%
Деструктивно-адаптаційна	12,50%	6,25%	6,25%	6,25%

Підвищення рівня самоствердження детермінували позитивні зрушення у самооцінці та навчальній мотивації досліджуваних. У молодших дошкільників експериментальної групи відбулись позитивні зміни у конструктивній стратегії самоствердження (з 18,75% до 37,50%), значно зменшилась кількість дітей з інертною стратегією (з 31,25% до 25,00%), на відміну від досліджуваних з деструктивно-домінантною стратегією (з 27,50% до 31,25%). Вдвічі менше дітей почали використовувати деструктивно-адаптаційну стратегію самоствердження (з 12,50% до 6,25%), вплинути конструктивним чином на яку виявилось найважче. Серед дошкільників контрольної групи відбулись незначні зрушення: зменшилась кількість дітей із конструктивною стратегією самоствердження (з 31,25% до 25%). Збільшився показник досліджуваних з інертною стратегією (з 25,00% до 31,25%). Показник деструктивно-домінантної та деструктивно-адаптаційної стратегій виявився незмінним.

Розглянемо показники стратегій самоствердження старших дошкільників у таблиці 2.

Таблиця 2

	Старші дошкільники n=40			
	ЕГ n= (20)		КГ n= (20)	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Стратегії самоствердження				
Конструктивна	20,00%	45,00%	25,00%	15,00%
Інертна	25,00%	15,00%	45,00%	50,00%
Деструктивно-домінантна	40,00%	30,00%	20,00%	25,00%
Деструктивно-адаптаційна	15,00%	10,00%	10,00%	10,00%

У старших дошкільників експериментальної групи відбулись значні зрушення: більше ніж вдвічі збільшилась кількість дітей із конструктивною стратегією самоствердження (з 20,00% до 45,00%) та інертною (з 25,00% до 15,00%). Децю меншими виявилися показники дітей з деструктивно-домінантною стратегією (з 40,00% до

30,00%). Найменші зрушення відбулись у деструктивно-адаптаційній стратегії (з 15% до 10%). Серед досліджуваних контрольної групи значних змін не відбулось: зменшилась кількість дітей із конструктивною стратегією (з 25,00% до 15,00%). Збільшився показник дітей з деструктивно-домінантною стратегією (з 20,00% до 25,00%), а кількість досліджуваних з деструктивно-адаптаційною стратегією залишилась незмінною. Ці кількісні показники, на нашу думку, ілюструють незначні зміни, які відбулись упродовж нашого спостереження за дітьми. Так, під час ігрової діяльності менша кількість дітей йшла на компроміс, дошкільники менше ділилися іграшками з однолітками, дбайливо ставилися одне до одного, допомагати оточуючим. Під час навчальної діяльності збільшилась кількість досліджуваних, які проявляли невпевненість у своїх силах, тривожність, млявість, безініціативність. Кількість дітей з деструктивною поведінкою у групі ДНЗ залишилась незмінною, у них був помітний високий рівень агресії, спрямованої на оточуючих, або на внутрішнє «Я».

Переважає більшість учасників розвивальної програми проявляли впевненість у собі, вміння постояти за себе, товариськість, щирість, дбайливе ставлення до однолітків, бажання бути корисними у соціумі. Діти воліли допомогти оточуючим, проявляли високий рівень емпатії, їм був властивий низький рівень агресії. Під час навчальної діяльності досліджувані яскравіше почали проявляти власний внутрішній потенціал, свою

індивідуальність, стали впевненішими у собі, почали позитивно сприймати себе та оточуючих, виявляли високий рівень зацікавлення до нових знань.

Таким чином, згідно з отриманими нами результатами дослідження, впровадження програми психолого-педагогічного супроводу формування конструктивного самоствердження визначило позитивні зрушення в особистісній сфері молодших і старших дошкільників.

Висновки і пропозиції. Порівняльний аналіз формувального експерименту, який ми отримали, досліджуючи експериментальну і контрольну групи дітей молодшого і старшого дошкільного віку, є переконливим підтвердженням ефективності розробленої та апробованої програми психолого-педагогічного супроводу формування конструктивного самоствердження у молодших і старших дошкільників.

Результати формувального експерименту встановили позитивні зрушення в обох вікових групах досліджуваних за кількісним та якісним показником: діти стали уважнішими та більш чуйними до своїх однолітків, стали впевненішими у собі, почали йти на компроміс, виявляли щедрість та емпатію по відношенню до оточуючих, у них значним чином знизився рівень агресії на невдоволення собою. Діти-дошкільники почали проявляти значний інтерес до розвитку свого внутрішнього «Я», своєї індивідуальності. Досліджувані стали більш комунікабельними, впевненими, доброзичливими, чуйними, вони почали більшою мірою допомагати одне одному.

Список літератури:

1. Альберти Р. Е. Умейте постоять за себя. Ключ к самоутверждающему поведению / Р. Е. Альберти, М. Л. Эммонс. – М., 2008. – 187 с.
2. Леонтьев А. Н. Психологическое развитие ребенка в дошкольном возрасте. Спб., Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1948. – 144 с.
3. Никитин Е. П. Феномен человеческого самоутверждения / Е. П. Никитин, Н. Е. Харламенкова. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. – 157 с.
4. Ньюкомб Н. Развитие личности ребенка / Н. Ньюкомб. – 8-е международное издание. – Санкт-Петербург: Питер, 2002. – 640 с.

Годонюк В.С.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ОБОСНОВАНИЕ ПРОГРАММЫ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОНСТРУКТИВНОГО САМОУТВЕРЖДЕНИЯ У РЕБЕНКА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье раскрыты основные принципы развивающей программы психолого-педагогического сопровождения формирования конструктивного самоутверждения ребенка младшего и старшего дошкольного возраста, прослежена взаимосвязь между самоутверждением и самооценкой, совершен анализ результатов эмпирического исследования.

Ключевые слова: стратегия самоутверждения, самооценка, уровень притязаний, учебная мотивация, агрессия, эмпатия.

Godoniuk V.S.

National Pedagogical Dragomanov University

**GROUNDING OF THE PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROGRAM
OF ACCOMPANIMENT TO FORM CONSTRUCTIVE SELF-AFFIRMATION
OF A CHILD PRESCHOOL AGE**

Summary

In this article we have exposed the main principals of a program of psychological and pedagogical accompaniment of constructive self-affirmation of a child preschool age. We have examined lines between self-affirmation and self-esteem, we have made an analysis of results of empirical research.

Keywords: self-affirmation's strategy, self-esteem, level of individual claims, educational motivation, aggression, empathy.